

УДК 314.74:331.5-055.2(477)

Шушпанов Д.Г.¹, Дмитришин Н.А.²

¹ проф. Інституту демографії та досліджень якості життя ім. Михайла Птухи НАН України

² асп. Інституту демографії та досліджень якості життя ім. Михайла Птухи НАН України

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Починаючи з 2014 року, війна в Україні призвела до безпрецедентних масштабів внутрішнього переміщення населення, що стало одним із найвагоміших демографічних і соціально-економічних викликів сучасності. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на серпень 2025 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищує 4,6 мільйонів, однак реальна чисельність може бути вищою, оскільки частина населення не має офіційної реєстрації як ВПО. Внутрішня міграція кардинально змінила соціально-демографічну структуру населення регіонів країни, посилила нерівномірність доступу до ресурсів і створила потребу у формуванні комплексної політики інтеграції та адаптації ВПО у приймаючих громадах. Одним із важливих аспектів цього процесу є виявлення гендерних закономірностей і відмінностей у соціально-економічній поведінці ВПО, адже саме гендерний чинник істотно впливає на можливості працевлаштування, рівень доходів, доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг і психологічної підтримки. Дослідження цих відмінностей дає змогу оцінити, наскільки система соціальної політики здатна забезпечити рівні можливості для жінок і чоловіків у період воєнних потрясінь та майбутнього відновлення. Гендерна асиметрія серед ВПО не лише відображає глибинні структурні зміни у суспільстві, а й слугує показником стійкості домогосподарств до ризиків, які пов'язані з війною, їхньої адаптивної здатності та рівня соціальної інтегрованості.

Починаючи з 2014 року, війна спричинила масове внутрішнє переміщення населення, що актуалізувало питання соціально-економічної інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними Мінсоцполітики більшість ВПО жіночої статі – 59,7%. Поточні опитування Міжнародної організації з міграції (МОМ) також свідчать, що серед усіх респондентів частка жінок переважає (близько 55% загалом), а серед вибірок саме ВПО на рівні окремих областей частка жінок може бути ще вищою. За офіційними даними не мають роботи 860 тисяч ВПО, які можуть працювати, тут також більше жінок. Разом з цим за даними оперативного гендерного аналізу (RGA), війна істотно збільшила обсяг неоплачуваної доглядової праці жінок і посилила їхню роль як основних годувальниць домогосподарств,

зокрема на тлі мобілізації чоловіків. У вимірах часу це проявляється у значно більшому навантаженні: жінки повідомляють про 56 год/тиждень на догляд за дітьми (проти 24 год/тиждень у чоловіків) та 46 год/тиждень на догляд за літніми людьми (проти 12 год/тиждень у чоловіків). У сукупності ці фактори впливають на можливості працевлаштування, доходи й доступ до послуг, формуючи відмінні траєкторії інтеграції жінок і чоловіків-ВПО.

Оперативні дані гендерного аналізу (серпень 2024) свідчать про надмірне навантаження неоплачуваною доглядовою працею на жінок: за результатами опитувань і фокус-груп, до догляду за дітьми долучені 97% жінок проти 71 % чоловіків; жінки витрачають у середньому 56 годин на тиждень на неоплачувану доглядову працю, тоді як чоловіки – 24 години. Для догляду за літніми людьми показники становлять 46 годин у жінок проти 12 годин у чоловіків. Така різниця безпосередньо обмежує можливості жінок щодо оплачуваної праці та підвищення кваліфікації, створюючи передумови економічної вразливості [1, с. 16–18].

Крім того, за даними того ж аналізу, грошова допомога залишається пріоритетною потребою для більшості домогосподарств: у фокус-групах 88% жінок і 93 % чоловіків називали готівкові виплати найважливішою формою підтримки. На рівні всієї сукупності ВПО у 2023 році 77% повідомляли про отримання допомоги на проживання, що підтверджує високу залежність від соціальних програм та обмеженість власних доходів [1, с. 30].

Регіональні профілі MOM (GPS, раунд 20, травень 2025) демонструють, що 51 % домогосподарств ВПО залишаються залежними від гуманітарної підтримки для задоволення базових потреб. У багатьох громадах поширене використання стратегій виживання – скорочення витрат на медичні послуги, використання заощаджень, позики у знайомих, що свідчить про нестійкість доходів і обмежені можливості для довгострокового працевлаштування [2, с. 10–12].

За даними Державної служби зайнятості, жінки становлять 71% серед зареєстрованих безробітних. У той час 24% ВПО назвали основним джерелом доходу саме щомісячну допомогу ВПО [3, с. 64]. Переважна більшість таких домогосподарств мають дохід на рівні прожиткового мінімуму або нижче. При цьому жінки частіше, ніж чоловіки, долучаються до волонтерських і громадських ініціатив, що стає альтернативним каналом соціальної інтеграції, проте не розв'язує питання фінансової стабільності [3].

Освіта та кваліфікація залишаються ключовими чинниками успішної інтеграції на ринку праці. Водночас брак регіональних програм перекваліфікації, орієнтованих на жінок, знижує їхні можливості довготривалої зайнятості та професійного зростання [4]. Найуразливішою групою серед ВПО є жінки працездатного віку з дітьми, які стикаються з

подвійним навантаженням і нестачею належних умов для праці; поширеність короткострокової зайнятості не забезпечує їхньої економічної безпеки [5].

Разом з цим державна політика у сфері інтеграції ВПО певним чином має гендерне спрямування. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року передбачає забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у доступі до праці, освіти, житла та соціальних послуг. Значний внесок у реалізацію цієї стратегії здійснюють міжнародні партнери – ПРООН, МОМ, Міжнародна організація праці та ін., які впроваджують програми підтримки жіночого підприємництва, самозайнятості та мікрокредитування (зокрема, Women’s Economic Empowerment Programme). Такі заходи сприяють формуванню економічної самодостатності, розширенню участі жінок-ВПО у місцевих економіках і зміцненню соціальної стійкості громад.

Таким чином, ефективна стратегія соціально-економічної інтеграції та адаптації ВПО має враховувати не лише регіональні особливості та гендерні відмінності, а й потребу у формуванні комплексної системи підтримки – від зайнятості до психологічної реабілітації. Реалізація таких заходів сприятиме не лише економічній стабільності домогосподарств, але й підвищенню демографічної резильєнтності України, зміцненню людського капіталу та соціальної згуртованості суспільства у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Оперативний гендерний аналіз: Україна. Серпень 2024*. UN Women; CARE; REACH. Київ, 2024. 68 с. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/rapid-gender-analysis-ukraine-august-2024-enuk>
2. *Oblast Profiles. General Population Survey, Round 20 (May 2025)*. IOM Ukraine. Geneva: International Organization for Migration, 2025. 110 p. URL: <https://surl.li/xgecos>
3. *Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни: аналітичне дослідження*. Київ: ГО «Асоціація жінок-юристок України “ЮрФем”», 2023. 56 с. URL: <https://surl.li/kokhmb>
4. Процак К. В., Іванюк У. В. Проблеми адаптації та працевлаштування внутрішньо переміщених жінок в Україні. *Scientific Forum: Theory and Practice of Research*. Valencia, 2022. С. 40–42. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/437/436>
5. *Соціально-економічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. Дослідження-1*. Харків, 2023. 38 с.